

Volga Budnik

DOI: 10.15290/bb.2020.12.18

Brzeski Uniwersytet Państwowy

im. A. S. Puszkina

<https://orcid.org/0000-0003-2621-4448>

Канцэптуальнасць узаемаадносін чалавека і прыроды ў раманах Івана Пташнікава “Мсціжы” і Віктара Карамазава “Пушча”

Вечная ў мастацкай творчасці тэма прыроды і адносін чалавека да яе набыла асаблівую актуальнасць у век навукова-тэхнічнай рэвалюцыі, калі супярэчнасці паміж грамадствам і навакольным асяроддзем надзвычай абвастраліся. Слушна заўважылі даследчыкі П. Дзюбайла¹, А. Жардзецкая² і інш., што праблемы экалогіі яшчэ ў апошняй чвэрці XX стагоддзя набылі глабальны, быццёвы характар, а стан прыроды, асабліва ў паслячарнобыльскі час, выклікае вялікую заклапочанасць і трывогу. У прыватнасці, А. Жардзецкая акцэнтуюе ўвагу на тым, што *захаванне прыроднага асяроддзя – найвастрэйшае сацыяльнае пытанне, вырашэнне якога патрабуе агульных намаганняў усяго чалавецтва*³.

Бытаванне, матэрыяльны ўклад жыцця беларускага народа заўсёды былі знітаваны з навакольным светам прыроды, з зямлёй і працай на ёй. Чалавек і прырода – адна з цэнтральных і традыцыйных тэм у беларускай літаратуры. У другой палове XX стагоддзя з’явіліся значныя творы, у якіх па-мастацку паглыблена даследуюцца сацыяль-

¹ П. Дзюбайла, *Чалавек і прырода ў сучаснай прозе*, “Польмя” 1977, № 1, с. 201–209.

² А. Жардзецкая, *Экалагічныя праблемы ў сучаснай беларускай прозе*, “Роднае слова” 2008, № 12, с. 28–31.

³ Тамсама, с. 28.

на-маральныя аспекты сучаснага грамадскага жыцця, у тым ліку ўзаемаадносін чалавека і прыроды.

Ужо ў 70-ыя гады ХХ стагоддзя гэтая праблематыка актуалізавалася і ўзмоцнена загучала ў беларускай літаратуры. З'явіліся творы розных жанраў, у якіх зацікаўлена, пераважна з драматычнай напружанасцю, часам з рамантычнай прыўзнятасцю раскрываліся стасункі чалавека з навакольным светам, гучала думка аб захаванні нерушы прыроднага свету як важнейшай умовы існавання чалавецтва і ўсяго жывога на зямлі. Пра гэта слухна пісала даследчыца В. Гніломёдова, якая звярнула ўвагу, што *писатели осознают диссонансы природы как негативные последствия научно-технической революции, и это будит художественную фантазию, обращает внимание к человеку... Писатели стремятся раскрыть глобальную тему взаимоотношений человека, природы, цивилизации на философском, социальном, этическом, эстетическом уровнях*⁴.

Сёння тэма ўзаемаадносін чалавека з прыродаю з традыцыйнай ператварылася ў актуальную маральна-філасофскую праблему беларускай літаратуры. Заклапочанае гучанне яна атрымала менавіта ў творах *вясковай прозы*, дзе ідэйна-філасофскую і маральна-этычную значнасць набывалі матывы горада і вёскі, наладжвання жыцця вяскоўца ў чужым гарадскім асяроддзі. “Урастанне” беларуса-вяскоўца ва ўрбаністычны свет і духоўная патрэба вяртання да вытокаў, да зямлі продкаў псіхалагічна дакладна перададзена ў многіх выдатных творах беларускіх пісьменнікаў: М. Стральцова “Сена на асфальце”, А. Кудраўца “Раданіца”, “Дзень перад святам”, “Зімы і вёсны”, А. Жука “Асеннія халады”, “Не забывай мяне”, “На саннай дарозе”, “Паляванне на Апошняга Жураўля” і інш. Ідэя непаўторнасці, сакральнасці роднай палескай зямлі яшчэ з 60-х гадоў ХХ стагоддзя была вызначальнай у творах Б. Сачанкі “У вёску, да мамы”, “Вясковыя згадкі”, “З казкі маленства”, “Зямля маіх продкаў” і інш. Мастацкае асэнсаванне экалагічных праблем, узаемазалежнасці чалавека і прыроды па-наватарску працягнуў В. Казько ў творах “Цвіце на Палессі груша”, “Неруш”, “Хроніка дзетдомаўскага саду”. Асаблівую актуальнасць гэтая праблематыка набыла ў літаратуры і грамадстве пасля Чарнобыльскай катастрофы (1986 г.).

⁴ О.В. Гниломёдова, *Современная белорусская литература: обострение экологической проблематики*, “Веснік Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта”. Серыя 3. Філалогія. Педагогіка. Псіхалогія, 2012, № 1, с. 12.

Паяднанасць з прыродай – ментальная рыса беларусаў як нацыі, гэта прыкмета нацыянальнага светаадчування, Беларус жыве ў сваім асяроддзі, дзе лес, поле, рака не толькі кормяць, але і з’яўляюцца жыццёвай сферай, асяроддзем, што вызначае ўстойлівыя тэматычныя дамінанты нацыянальнай літаратуры, ідэйныя канстанты нацыянальна-культурнай парадыгмы.

Шматграннасцю асэнсавання гэтай тэмы вылучаюцца творы вясковай прозы І. Пташнікава і В. Карамазава, дзе канцэпцыя *чалавек і прырода* набывае менавіта маральна-філасофскую мастацкую актуалізацыю. Мэтазгодна прааналізаваць, як гэтыя мастакі слова асэнсоўваюць у сваіх творах светапоглядную сутнасць і канцэптуальнасць узаемаадносін чалавека і прыроды. Паказаць гарманічнае суіснаванне беларуса з роднай прыродай і зямлёй, адлюстравіць самыя тонкія рухі душы героя, уявіць свет яго думак і імкненняў – задачы, якія спрабуюць вырашыць у раманах “Мсціжы” І. Пташнікаў і “Пушча” В. Карамазаў. Супастаўленне гэтых твораў, іх вобразнай сістэмы, герояў, апавядальных стратэгий дапамагае выявіць тыпалагічныя сыходжанні і жанрава-стылёвую спецыфіку кожнага з мастакоў пры асэнсаванні адказнасці і маральнасці адносін кожнага чалавека і ўсяго грамадства да навакольнага асяроддзя.

Духоўны свет вяскоўца-працаўніка, яго сувязь з зямлёю і прыродай шматгранна і пераканаўча адлюстраваны ў рамане І. Пташнікава «Мсціжы» (1970). У цэнтры твора – жыццё беларускай вёскі, няпростыя лёсы яе жыхароў, каханне і горыч страты дарагіх людзей, прырода і чалавек, праблемы жыццёвага выбару паміж вёскай і горадам.

Ідэйна-мастацкім асэнсаваннем светаадчування героя-беларуса, сцвярджаннем яго сувязі з роднымі мясцінамі, з навакольным светам прыроды раман І. Пташнікава “Мсціжы” працягвае пафас і тыпалогію герояў папярэдніх аповесцей пісьменніка “Тартак” і “Лонва”. Каб глыбей спасцігнуць, што такое Беларусь для беларуса, чалавека з трывалымі радаводнымі каранямі, пісьменнік стварае ёмісты абагульнены вобраз-свет, які месціцца ў слове *Мсціжы*. Вядома, што гэтая назва не народжана творчай фантазіяй пісьменніка, а абсалютна дакладная назва вёскі ў Барысаўскім раёне на Міншчыне. Мсціжы знаходзяцца недалёка ад роднай вёскі І. Пташнікава – Задроздзе. Упершыню Мсціжы згадваюцца ў аповесці “Лонва”. У рамане “Мсціжы” – гэта прыпушчанская вёска, у якой адбываюцца галоўныя падзеі твора і жывуць, будуць свае лёсы героі І. Пташнікава. І ў гэтым бачыцца моцная прыхільнасць самога пісьменніка да родных мясцін, да зямлі апаленага вайной маленства, юнацтва, да зямлі продкаў.

У аснову рамана пакладзена жыццёвая гісторыя вясковага жыхара Андрэя Вялічкі – леспрамгасаўскага егера, былога франтавіка ў драматычны для яго час. Герой толькі што пахаваў сваю жонку Верку і застаўся адзін выхоўваць дачку Волю. Смерць жонкі парушыла трываласць і ўстойлівасць у жыцці Андрэя. Рэчы Веркі выклікаюць сумныя згадкі аб ранейшым шчаслівым жыцці. На героя абрынулася яшчэ адна бяда: мядзведзь задраў ляггасаўскага каня, і ў гэтым абвінавацілі яго. Вялічка ідзе адзін на мядзведзя. Урачы ледзь вярнулі яму жыццё пасля паядынку са зверам.

Пакрыўджаны недаверам мясцовага кіраўніцтва, пасля пакутлівых роздумаў Андрэй Вялічка прыходзіць да думкі памяняць жыццё – пераехаць з роднай вёскі ў горад Полацк. Участак у Мсціжах, дзе ён працаваў егерам, ліквідавалі. Андрэй то рашаецца пакінуць Мсціжы, то пакутліва мяняе сваё рашэнне, шкадуючы расставацца з дарагімі мясцінамі, са сваёй хатай. З кожным новым паваротам думак і сумненняў героя ўсё глыбей раскрываецца яго непарыўная сувязь з вясковым светам. Андрэй разумее, што яго месца тут, на зямлі, якую ён любіць і адчувае як жывую. Пасля доўгіх ваганняў герой вырашае ўсё ж застацца ў вёсцы, бо толькі тут ён знаходзіцца ў духоўнай суладнасці са светам, у якім нарадзіўся і жыве ў глыбокай і вечнай непарыўнасці з ім.

Гаспадарскі і адначасова трапяткі клопат пра лес і зямлю, любоў да родных мясцін – вызначальныя рысы героя І. Пташнікава. Вялічку патрэбна зрабіць няпросты выбар: застацца тут, на сваёй зямлі, ці змяніць працу і паехаць у горад. Для героя ад’езд у горад – гэта надзвычай цяжкае, драматычнае выйсце са складаных жыццёвых абставін і ўнутранай раздвоенасці. Ён вельмі моцна прывязаны да бацькоўскага кутка. Зямля і мсціжаўская пушча, як трапна заўважыў даследчык С. Андраюк⁵, для яго – усё. Яны – яго свет. Як жывую істоту, герой адчувае роднае поле, лес, вёску, нават іх самыя найтанчэйшыя пахі. Для яго пакінуць родныя мясціны – тое самае, што пакінуць гэты свет, – адарвацца ад глебы, якая дае сілу, упэўненасць, жыццёвую ўстойлівасць. Вось як пра моцную і крапаючую сувязь героя з родным краем піша І. Пташнікаў:

⁵ С. Андраюк, *Іван Пташнікаў*, (у:) *Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя*. У 4 т., кн. 1, НАН Беларусі, Аддз-не гуманітар. навук і мастацтваў, Ін-т літ. Імя Я. Купалы; Навук. рэд. У.В. Гніламедаў, С.С. Лаўшук, 2-е выд., Мінск: Беларуская навука, 2004, с. 490–520.

Адшоўшыся пад самае поле да ям, ён пачуў, што пахне зямля. Сырым вільготным мохам, як у дождж, які залёг на цэлы тыдзень і імжыць дзень і ноч, прамочваючы зямлю ў штых; прэлымі старымі яловымі пнямі, якія павыгнівалі ўсярэдзіне, стаяць – адны паточаныя чэрвем адаробкі... З поля ад Лазы пахла свежай, як нядаўна ўзоранай, раллэй і зялёнай травой, што ўсё роўна і не было зімы, – кранулася, відаць, расці рунь. Здавалася, яшчэ чуваць, як пахне аж тут, у лесе, падчарсцвейай пасля зімы вёскай: абсохлымі шэрымі хатамі і выветранымі парожнімі, без сена, хлявамі...⁶

Як бачым, І. Пташнікаў падкрэслівае, што яго герой вельмі дакладна адчувае навакольны свет. Родная вёска, лес, поле для Андрэя Вялічкі – частка яго душы, тая глеба, на якой герой вырас не толькі фізічна, але і духоўна дужым чалавекам. Ён прымае рапэнне назаўсёды застацца ў родных мясцінах, якія надаюць яму сілу, упэўненасць, жыццёвую ўстойлівасць і сэнс існавання.

Вобразам гэтага героя пісьменнік выяўляе ўласцівыя беларусам сумленнасць, працавітасць, мужнасць і любоў да роднага краю – традыцыйныя і заўсёды актуальныя каштоўнасці.

Акрамя галоўнага героя, Андрэя Вялічкі, пісьменнік стварае цэлую галерэю характараў-тыпаў. Некаторыя з вяскоўцаў, у адрозненне ад Вялічкі, прывыклі жыць не задумваючыся над жыццёвымі праблемамі. Гэта – Падбярэцкі, Вуля і Унук. На першы погляд, яны старанныя, дзелавітыя працаўнікі, але ім не хапае ўважлівых і сардэчных адносін да свету, да іншых людзей. Чэрствыя і абыякавыя да прыроды, яны аказваюцца прыстасавальнікамі да абставін, прагматычнымі спажывецкімі матэрыяльных выгод.

Падбярэцкі, як і Вялічка, працуе ў леспрамгасе з першых пасляваенных гадоў. Ён можа зрабіць усё, што папросяць, але ў адрозненне ад Вялічкі, Падбярэцкі з тых, хто жыве толькі для сябе. Гэты герой любіць часта паўтараць: *Мы – маленькія людзі* і не прызнае нічога, што стаіць за межамі яго асабістых інтарэсаў. Не выпадкова яму вяскоўцы далі мянушку “камбала”: ён лёгка “зліваецца з навакольным светам” і пры неабходнасці ўмее хутка “закапацца ў пясок”. А дырэктар леспрамгаса Унук называе яго яшчэ ваўком, і гэтай мянушкай аўтар падкрэслівае драпежніцкія рысы характару героя.

Спажывецкімі адносінамі да жыцця вызначаецца і касір Вуля. Ён – прыстасавальнік і ўсяго баіцца. Страх прыводзіць яго часам нават на

⁶ І. Пташнікаў, *Збор твораў*. У 4 т., т. 3. *Аповесць; Раман*, Мінск: Маст. літ., 1992, с. 225.

шлях злачынства. Так, у гады вайны, ён, ратуючы сваё жыццё, уцёк ад жонкі і дзяцей, калі ўсіх іх везлі расстрэльваць. Ён пакінуў самых блізкіх, безабаронных сямейнікаў у небяспецы. На яго думку, іначай і не магло быць, бо кожны сам павінен думаць пра сябе і ратавацца. Гэты герой глухі да законаў маралі. Прыстасаванец і ўгоднік, Вуля не раз вучыў Андрэя Вялічку быць акуратным і мякчэйшым з начальствам.

Чэрствым чалавекам і кіраўніком паказаны і дырэктар леспамга-са Унук. Ён выпрацаваў своеасаблівую сістэму ўзаемаадносін з людзьмі, пры якой усё падпарадкавана выкананню плана. Любы самастойны ўчынак рабочага Унук расцэньвае як непадпарадкаванне і выступленне “супраць планавага задання”. Пераезд у горад для Унука – справа даволі нечаканая, але не толькі таму, што трэба пакідаць звыклае месца. Яго перш за ўсё хвалюе, што могуць панізіць у пасадзе. А гэта не адпавядае яго інтарэсам і планам па кар’ерным росце. Праз вобраз дырэктара лягаса І. Пташнікаў выявіў тып кіраўнікоў, якія забываюць пра чалавечую дабрыню і маральнасць у рабоце з людзьмі. Такія чыноўнікі-функцыянеры добра праграмуюць сферу эканамічных, вытворчых адносін, але сфера міжлюдскіх, маральна-этычных стасункаў для іх застаецца непазнанай. І не выпадкова, што ў рамане больш за іншых ад “разносаў” гэтага кіраўніка пакутуе Вялічка – чалавек стрыманы і далікатны, з абвостраным пачуццём справядлівасці, сумленны ў выкананні службовых абавязкаў. Унук – чалавек сістэмы, паслядоўны выканаўца загадаў “зверху”, а па светапоглядзе – маргінал, носьбіт вытворча-адміністрацыйнай ідэалогіі.

Ёсць у рамане цікавы эпизадчыны герой, з якім Вялічка сустракаецца ў аўтобусе, калі едзе ў Мінск. Гэты малады чалавек без прозвішча, па мянушцы Крэмзафіл, ён едзе ўладкоўвацца ў горад. Знойдзе працу, уладкуецца і забудзе свае карані. Вялічка з трывогай задумваецца над лёсам спадарожніка і сваім асабістым. Менавіта ў гэты момант Вялічка канчаткова вырашае застацца ў родных Мсціжах. Ён асперагаецца, каб не напаткаў і яго лёс чалавека, які шукае па свеце толькі выгаду і страчвае пачуццё радзімы, забывае пра паняцці дабра, вернасці і справядлівасці. Для Андрэя родныя мясціны, людзі, бацькоўская зямля – самае галоўнае, без чаго жыццё траціць вызначальны сэнс.

Вобраз ужо памерлай жонкі Андрэя Вялічкі Веркі праходзіць скразной лініяй праз увесь твор. Гэты жаночы вобраз падаецца пісьменнікам пераважна ў трагічны момант – гераіня расстаецца з жыццём. Гэта была сціплая і працавітая жанчына. Ва ўспамінах Андрэя – яна то ў полі, то на ферме, то з граблямі, то з вязанкай дроў. У яе раптоўную смерць Андрэй не можа да канца паверыць. Нават падчас

пахавання, калі нябожчыцу вязуць на могількі, Андрэй не згаджаецца перасесці ў кабінку, а застаецца з жонкай у прамерзлым кузаве машыны – узіраецца ў яе твар, успамінае іх сямейнае жыццё, папраўляе ёй хустку і нават здымае свае рукавіцы, каб сагрэць яе адубелья рукі. Чытач разумее глыбіню пачуццяў героя і тое, што з жонкай адыходзяць з жыцця героя трываласць і маладая радасць. Нягледзячы на тое, што гэты жаночы вобраз эпізядычны, ён пакідае цэласнае ўражанне і нясе важную і ёмістую сэнсавую нагрузку.

Сутнасць пташнікаўскага героя спасцігаецца не толькі праз яго ўчынкі, думкі, пачуцці. Раскрыццю духоўнага свету вясковага чалавека ў пераломныя моманты жыцця надзвычай спрыяюць многія пейзажныя апісанні ў творы. Яны, несумненна, падпарадкаваны перадачы пачуццяў героя і выразна матывуюць яго жыццёвы выбар. Вось прыклад псіхалагічна напоўненага пейзажнага апісання:

На бярозе за акном раставаў снег, і з лісця капала вада. Вада пачала капаць і са страхі. Было чуваць, як кроплі лучаць на зямлі па нечым цвёрдым. Тук, тук, тук... – стукае, не сціхаючы, што капытамі коні на ўчастку, калі іх выпусціш адразу ўсіх з канюшні.

Холадна ў лоб ад шкла: стаіш, прыхінуўшыся да шыбіны. А снег ідзе, і ад яго мітусіцца ў вачах зямля⁷.

Як бачым, нават дэталі пейзажу (снег і вада) падказваюць настрой героя: кроплі вады капаюць на зямлю без пералынку, дынамічна, не робячы паўзы, як і неадступныя, пакутлівыя думкі героя, што доўгі час не адпускалі яго. Пейзажныя замалёўкі і апісанні абставін перадаюцца праз успрыняцце свядомасці галоўнага героя. Пад канец раману герой у вельмі няпростай сітуацыі вырашае надзвычай складанае пытанне ўласнага быцця. Застаўся ззаду ўвесь цяжар супярэчлівых абставін, унутраных ваганняў выбару. Вялічка, які ўсё жыццё пражыў працавіта, сумленна, з карысцю для людзей, адчуваючы падсвядома каштоўнасць усяго жывога, натуральнага, з чым ён звязаны ад нараджэння, застаецца ў родных мясцінах, на свайой зямлі. Калі Андрэй Вялічка канчаткова вырашае застацца ў Мсціжах, тады і заканчваецца яго душэўныя пакуты. Пры апісанні гэтага моманту ў жыцці героя змяняюцца звычайна змрочныя вобразы і пейзажы. Вышэйшым і чысцейшым становіцца неба, расступаюцца шэрыя цяжкія хмары: *Пасвятлела неба. Расцягнуліся сівыя круглыя тулягі. На ўсходзе над лесам растала чырвань – усё роўна як там за гэты час абклявалі сарокі*

⁷ І. Пташнікаў, *Збор твораў*. У 4 т., т. 3, с. 301.

*рабіну*⁸. Малюнкi прыроды выконваюць у рамане “Мсціжы” псіхалагічна-выяўленчую функцыю. Шматлікія пейзажы, што з’яўляюцца сродкамі псіхапэатыкі, дазволілі аўтару глыбока адлюстравачь унутраны стан героя, стварыць маральна-псіхалагічны падтэкст спасціжэння лёсу героя і філасафізма твора ў цэлым. Пташнікаўскія пейзажныя апісанні накіроўваюць думку чытача не толькі на знешняе ўспрыняцце свету, але і на глыбінны сэнс – да маральна-філасофскага разумення ўзаема сувязі чалавека з прыродай, з усім навакольным светам.

У рамане “Мсціжы” І. Пташнікаў закрануў пытанні, пастаўленыя перад чалавекам навукова-тэхнічным прагрэсам. Героі твора – вяскоўцы, якія сталі рабочымі і вымушаны пакідаць родныя мясціны, абжытыя куткі. Письменнік паказаў раздарожжа, на якім яны апынуліся. Яшчэ ў 70-я гады І. Пташнікаў мастацкімі сродкамі асэнсоўваў актуальную праблему: што прынясе ўрбанізацыя беларускага вясковага насельніцтва? Письменнік-мыслер быў перакананы: калі людзі адрываюцца ад зямлі і прыроды, яны трацяць гарманічнасць светаўспрымання.

Асэнсаваннем такіх жа трывалых і жывых зносін чалавека з навакольным светам вызначаецца раман В. Карамазава “Пушча” (1979). Гэта арыгінальны гісторыка-эпічны твор, які П. Васючэнка трапна назваў *думай пра лес, пра яго мінулае, сучаснасць і будучыню, пра яго сяброў і ворагаў*⁹. Цікава, што гісторыя стварэння рамана вядзе яшчэ да юных гадоў В. Карамазава. Ён, малады на той час карэспандэнт рэспубліканскай газеты “Звязда”, выехаў у творчую камандзіроўку на Магілёўшчыну. Яго запрасілі на сенакос у Ліменскую пушчу ляснікі. *Камандзіроўка на тры тыдні ў глыбіню пушчы, росная раніца з касой у руках, ледзяны дотык лясной рачулкі, дымны пах вогнішча, смак ягад і аповеды-байкі ляснічых пра пушчанскія дзівы – усё гэта паспрыяла стварэнню рамана “Пушча”*¹⁰.

Твор, па нашым перакананні, асацыятыўна працягвае мастацка-філасофскае асэнсаванне пташнікаўскіх тэматычных дамінант – *родныя мясціны, лес* як маральна-філасофскія архетыпы беларускага свету і быцця. Гэта даволі філасофскі раман пра беларусаў і іх ментальна-гістарычную сувязь з прыродай. Па-рознаму адносяцца да пушчы і ўвогуле да прыроды карамазаўскія героі, па-рознаму адзеньваюць

⁸ Тамсама, с. 510.

⁹ В. Карамазаў, *Выбраныя творы*. У 2 т. Прадмова П. Васючэнка, Мінск: Маст. літ., 1997, т. 1, с. 6.

¹⁰ Тамсама, с. 6.

сваю чалавечую місію на зямлі. Трэба падкрэсліць, што раман “Пушча”, як і раман “Мсціжы” І. Пташнікава, – твор выразна псіхалагічны. Падказаны эпохай навукова-тэхнічнай рэвалюцыі, ён таксама ўяўляецца пераканаўчым мастацкім словам пісьменніка ў абарону прыроды, гармоніі ўзаемаадносін чалавека і акаляючага свету.

Цэнтральны вобраз рамана, як слухна заўважаюць даследчыкі М. Мішчанчук, П. Васючэнка, прадстаўлены аўтарам самой назвай. Спрадвечная Беларуская пушча, а дакладней яе невялікі куток, раскінуўся непадалёку ад вёскі Лісань, у якой засталася восем хат. З іх пяць – пустыя, а ў трох жывуць ці дажываюць свой век людзі. Пушча корміць і поіць іх. У вайну ў дуплах яе векавечных дубоў ратаваліся вяскоўцы ад фашысцкіх карнікаў. Пушча, паводле канцэпцыі пісьменніка, – не проста месца дзеяння, але і актыўны ўдзельнік падзей, іх жывы сведка. Пушча цэніць людскія клопаты пра яе і адкідае людскую жорсткасць. Яна не паддаецца бензапілам, калі людзі спрабуюць спілаваць векавыя дубы – яе гонар і святую прыгажосць. Аднак ў разгортванні сюжэта можна заўважыць, што гэта не толькі аповед пра прыгажосць і веліч ляснога беларускага абшару, але і занепакоенае ўвасабленне грамадска-філасофскіх і маральных праблем, якія востра і надзённа паўсталі перад сучаснікамі ў другой палове ХХ стагоддзя.

Тыпалагічнае параўнанне герояў рамана В. Карамазава “Пушча” з героямі рамана І. Пташнікава “Мсціжы” дае падставы гаварыць пра пэўныя сыходжанні.

Два галоўныя героі рамана “Пушча” – ляснічы Міхаіл Валошка і дырэктар лясгаса Зімавец – прадстаўляюць дзве альтэрнатыўныя грамадска-маральныя сілы. Яны маюць прынцыпова розныя пазіцыі ў разуменні абавязку і сэнсу дзейнасці чалавека, у кожнага з іх сваё ўяўленне пра справядлівасць, пра адносінны да навакольнага свету, мастацкім увасабленнем якога стала пушча.

Міхаіл Валошка падобны да пташнікаўскага героя рамана “Мсціжы” Вялічкі. Ён – таксама ляснік, стрыманы, адказны спецыяліст, добры чалавек. Яго паслядоўнасць і актыўная жыццёвая пазіцыя выяўляюцца не толькі ва ўчынках, але і ў разуменні ім сэнсу працы і жыцця, у маральнасці паводзін, што надае цэласнасць і глыбіню характару героя. Валошка, як і Андрэй Вялічка, таксама пахаваў жонку, застаўся адзін з маці і сынам. Да яго ў хату прыходзіць Насця, некалі сяброўка нябожчыцы жонкі Веры. Яна дапамагае з гаспадаркай. Маці і сын Валошкі, здаецца, не супраць іх адносін. Але нешта трымае Валошку зрабіць крок да стварэння новай сям’і, хоць бачна, што паміж ім і Насцяй ёсць пачуццё ўзаемнасці.

Аснову сюжэтных падзей рамана складае барацьба Валожкі за спрадвечнае багацце родных мясцін – за пушчу. Прырода для яго з’яўляецца асновай і ўмовай паўнаты і суладнасці чалавечага жыцця. Аўтарскае бачанне гарманічных адносін чалавека і прыроды гучыць з вуснаў менавіта Валожкі, заклапочанага разумнай гаспадарчай дзейнасцю мясцовых улад у пушчы:

І зла і цярдзення на вас не хапае. Выступаеце супраць шведа. А супраць якога шведа – ведаеце? Супраць лесніка, які ехаў у Лісань ажно са Швецыі, каб хоць адным вокам... глянуць на яліны, каторыя вам не перпіцца раскроіць на луткі. Вунь адкуль ехаў – са Швецыі! Каб пакланіцца гэтым ялінам! А вам – луткі, дошкі, больш нічога не трэба. Махай сякераю, як захочацца. Што вам лес? Царква – святое. Там грэх падумаць, каб нешта ўзяць. А тут: пляж, валачы! І доказ адзін: спакон веку гэтак чалавек з лесам робіць, хто ў пушчы не злодзей – той дома не гаспадар. А можа наша пушча і ёсць найсвяцейшы сабор?! Цэрквы знікаюць – людзі вечно жывуць. А знікнуць лясы?... Як тады людзям?¹¹

Праз выказванні і ўнутраныя маналогі гэтага героя аўтар выяўляе ўласную заклапочанасць будучыняй, сцвярджае, што лес – святыня, сакральная каштоўнасць, агульначалавечы храм. Свайму герою Валожку аўтар “даручае” выказаць настойлівае перакананне ў неабходнасці адказных адносін людзей, спецыялістаў і кіраўнікоў да лесу, да ўсяго навакольнага свету, да зямлі, дзе жывём.

Пушча, яе жыццё, штодзённая праца ў лесе напаўняюць жыццё Валожкі сэнсам, што аўтар выразна паказвае праз мастацкае апісанне ўспрыняцця прыроды героем, сакральных адносін да яе Валожкі:

Ідучы лесам, Валожка трымаўся прасек, прагалкаў, расцяробаў, дзе больш сонца, цяпла, дзе вясна, яшчэ, можа, не самая дружная, шпарчэй мяняла пушчу. Пад нагамі то шархаець шаран, трымаючыся па гушчарах, асабліва па ельніках, то, нямнога шапочучы, распаўзаўся слабы азызлы лядок, то чвякала расквашаная зямля, то хлюпацела талая вада.

Штосьці незвычайнае рабіла вясна з душою. І не толькі з ягонай, Валожкавай. Ён быў упэўнены, што душа ёсць у дрэва, звера, птушкі, яшчаркі; кожны лясы гук здаваўся яму не столькі голасам фізічнай істоты, колькі крыкам душы...¹²

Такое адчуванне прыроды дакладна характарызуе духоўнае аблічча Валожкі, выяўляе эмацыйную чуласць, далікатнасць яго душы,

¹¹ В. Карамзаў, *Дзьяльба кабанчыка: Выбранае*. Прадмова М. Стральцова, Мінск: Маст. літ. 1988, с. 219.

¹² Тамсама, с. 206–207.

імкненне да гарманічнага суіснавання са светам. Дакладна выказаўся пра героя “Пушчы” М. Стральцоў: *ён звычайна вельмі добра “закам-панаваны” ў прыродзе, настаўлены ў сувязь са сваім жыццёвым вопытам, прафесійным заняткам. Карамазай любіць чалавека, які калі не цвёрда стаіць на зямлі, дык ведае, як быць у згодзе з гэтым светам, са сваёй душой, са сваёй прафесіяй, якая не проста сродак заробку, а сродак пазнання нейкіх жыццёвых каштоўнасцей, без якіх ні ў працы, ні ў адпачынку не будзе добра пачувацца чалавеку*¹³.

Калі Валашка – прыхільнік ашчадных, гуманных узаемаадносін з прыродай, яе абаронца, то Васіль Зімавец – яшчэ адзін герой твора – чалавек іншага складу. Ён, як і пташнікаўскі герой Унук, – гаспадарнік, дзейнасць і адносіны якога падпарадкаваны лічбам, планам, зводкам. Для Зімаўца, дырэктара лесспрамгаса, свет прыроды, жыццё і гісторыя пушчы мала што значаць. Гэты герой з’яўляецца антыподам такім людзям, як Валашка, дзед Гарох. Для Зімаўца, як і для пташнікаўскага Унука, важней за ўсё – план, імкненне дагадзіць начальству. У сувязі з гэтым варта прыгадаць, як абставіў Зімавец сустрэчу высокіх гасцей. Для іх ён нават арганізаваў аблаву на ваўкоў. Зімавец імкнецца зарэкамендаваць сябе дзелавым гаспадарнікам. Яму няма ніякай справы да высокіх ідэй, да жывой душы пушчы, якою жыве Валашка. Ён не думае пра заўтрашні дзень, пра тое, што пасля прамысловага выкарыстання лесу нашчадкам застаецца спустошаная зямля.

Апрача таго Зімавец жорсткі ў абыходжанні з людзьмі. Так, ён адмаўляецца выдзеліць частак сенажаці Кулашу, які ў гады вайны, аказваецца, уратаваў яго ад смерці, вылечыў пушчанскімі зёлкамі. Аднак, калі Васіль Зімавец даведаўся пра гэта ад бацькі, ён едзе ў Пагарэлае, каб папрасіць прабачэння ў свайго выратавальніка. І ўсё ж дырэктар Зімавец так і не перасіліў сябе, не прызнаўся цалкам ў дапушчаных памылках у адносінах да Кулаша і да іншых людзей, да векавечнай пушчы. Пры тым аўтар пакідае чытачу спадзяванне, што працэс пераасэнсавання ўласнага прызначэння і жыцця героя пачаўся. Пра гэта сведчаць і заключныя радкі эпизода сустрэчы Зімаўца з Кулашом: *Зімавец сцяўся ад нейкае халоднай жудасці, разгубленасці, закалаціўся, парывіста адварнуўся ад вогнішча, грудзьмі і тварам сунуўся ў дуб, які стаяў побач, у яго шурпатую, нібы сшэрхляя дарога, кару.*

¹³ Тамсама, с 5.

Недзе забрахаў сабака. За дубамі, ля Сажы. Забрахаў, а пасля ўсчаў візгат, быццам яго хто душыў. І – змоўк¹⁴.

Гэты эпізод, на наш погляд, даволі сімвалічны, і кожная дэталёў у ім нясе вялікую ідэйна-мастацкую нагрузку: невыпадкова перад Зімаўцом, які адварнуўся ад вогнішча, аказваецца дуб. Гэта напамінак пра дапушчанае злачынства, бо менавіта Зімавец загадаў спілаваць на калодкі дуб – святую памяць пушчанцаў.

В. Карамазаў адлюстравваў розныя падыходы да прыродакарыстання ў сучасным спажывецка-тэхналагічным грамадстве, выявіў розныя погляды на лес як на скарб, дадзены людзям. Калі для Валашкі пушча – гэта яго жыццё, гісторыя і будучыня родных мясцін, частка яго чалавечай і грамадзянскай сутнасці, то для Зімаўца пушча – толькі месца яго штодзённай працы, вытворчай дзейнасці, выканання планаў нарыхтоўкі драўніны. У яго светаўспрыманні, духоўным абліччы і дзейнасці не бачыцца сапраўднай любові і шанавання да прыроды і пушчы. Няма ў яго і жадання зберагчы гэты скарб для нашчадкаў.

Важным для ўвасаблення творчай задумы аўтара ўяўляецца вобраз *дзёда Гароха*. Ён – адзін з самых старэйшых жыхароў Лісані, шмат чаго бачыў у жыцці і да канца застаўся верным пушчы. Герой жыве жыццём пушчы, ведае яе да драбніц, разумее яе гукі, фарбы. Штодня дзед Гарох у канторы, удзельнічае ў вырашэнні важных пытанняў. У 1941 годзе ён пахаваў у лесе байца-акружэнца і зараз клапатліва даглядае магілу невядомага хлопца, нібы роднага сына. Мала засталася хат у Лісані – толькі восем. У кожнай з іх, памятае Гарох, некалі цякло жыццё. І таму гэтыя хаты для яго – жывыя, родныя, блізкія істоты, з якімі ён размаўляе, дзеліцца думкамі, даглядае іх. Гэты герой надзвычай блізкі аўтару.

Памяць пра гісторыю пушчы захоўвае і стары ляснік Кулаш. Ён помніць яе яшчэ за панамі, ведае тут кожную сцежку, памятае, як па традыцыі, невядома кім устаноўленай, людзі ішлі паміраць пад святы дуб, у сакральнае месца продкаў. Тут, у дупле, хаваліся ад карнікаў людзі. Вобраз Кулаша выконвае ў раманавае важную ролю. Яго размовы пра мінулае, пра тое, як пачыналася гэтая пушча, слухаюць маладыя героі – Андрэй і яго каханая Алёнка. У канцы рамана на споведзь да гэтага героя ідзе ўзрушаны, растрывожаны Васіль Зімавец. Вобраз Кулаша ў раманавае ўвасабляе гістарычную памяць пра пушчу, пра ўсё,

¹⁴ Тамсама, с. 358.

што з ёю звязана. Гэта канцэптуальна важны тып героя, працаўніка і мудраца, носьбіта ўзважаных, маральных, народных поглядаў на лес, на прыроду.

Ідэйна блізкія да Валашкі і такія героі рамана, як Макар Курнопа, Андрэй Старопольны і тыя людзі, што кінуліся ратаваць дубы, якія спілоўвалі па загадзе Зімаўца. Жыхары гэтай зямлі, працаўнікі і сапраўдныя гаспадары аказаліся здольнымі супрацьстаяць прамысловаму варварству, тым, для каго спрадвечны лес – найперш драўніна, фінансавы прыбытак дзяржаве.

Веліч простаі беларускай сялянкі пісьменнік увасобіў у вобразе маці галоўнага героя Андрэя Валашкі. Ціхая і мудрая жанчына-працаўніца непакоіцца пра сына. Нягледзячы на суровыя выпрабаванні і цяжкасці ваенных гадоў, яна змагла вырасціць, выхаваць годнага сына, сумленнага грамадзяніна. Драматычныя падзеі з жыцця маці ў мінулым пераплятаюцца з думкамі пра лёс і будучыню сына. У вобразе гэтай гераіні ўвасоблена тыповая доля беларускіх жанчын ваеннай і пасляваеннай пары. Яны пераадолелі ўсе нягоды, узвалілі на свае плечы і цяжар працы мужчын, што загінулі на вайне, і выходзілі пасляваеннае пакаленне дзяцей-бязбацькавічаў у працы, маральнасці, дабрыні. Вобраз жанчыны-маці ў рамане В. Карамазова характарызуецца найперш хрысціянскай маральнасцю, нястомнай працавітасцю і трывушчасцю.

В. Карамазаву па-мастацку пераканаўча завастрае праблему адносінаў чалавека да прыроды ў новую тэхналагічную эпоху. Разам з тым пісьменнік праўдзіва паказаў, што мудрасць і неабходнасць гарманічнага суіснавання чалавека з прыродай спасцігаюць далёка не ўсе. Людзі з рознымі намерамі прыходзяць у Пушчу. Аўтар падкрэслівае гэта праз семантычную рознасць гаваркіх прозвішчаў герояў – Валашка, Зімавец, Рысеў. Часта людзі аказваюцца здатныя і на ліхія, безадказныя ўчынкі. Зімавец, напрыклад, дазваляе спілаваць стогадовы дуб у старой дуброве. Рысеў забірае ад маткі маленькіх ваўчанят. Але нават такіх, як Рысеў, Пушча церпіць, як церпіць драпежнікаў, хворых звяроў. Аднак Пушча можа выштурхнуць тых, хто не засвоіў мудрыя законы ляскога жыцця. Астатніх – нават хіжых, бяздумных, сквалных – Пушча як бы апраўдвае. Ды і сам пісьменнік быццам шукае апраўданне часта недасканалому і драматычнаму жыццю людзей сваёй зямлі. Аўтар-мысляр падкрэслівае: праз гарманічныя адносіны з прыродай кожны чалавек глыбей спасцігае і ўласны духоўны свет і сэнс існавання. Перад тварам прыроды чалавек адчувае вечнасць жыцця і бяскончасць быцця. В. Карамазаву пераконвае, што беражлівыя

адносіны да прыроды – найвышэйшае праяўленне маральнасці чалавека і грамадства.

Відавочна, у паказе ўзаемаадносін чалавека з прыродай В. Карамазаў асэнсоўвае супярэчлівую сувязь выключна практычных задач тэхналагізаванай эпохі з вечнымі праблемамі дабра, прыгажосці, маральнага ўдасканалення асобы і захавання будучыні чалавецтва.

У сучаснай беларускай прозе В. Карамазаў актуалізаваў, па-мастацку перакадзіраваў і ўзбагаціў маральна-філасофскім сэнсам архетып *лесу, пушчы*. Старажытная, велічная, урачыстая, гарманічная *пушча* – гэта храм, сабор, дзе правіцца культ чысціні, аднолькава значны і для чалавека, і для яго меншых суседзяў. Слушна заўважаў П. Васючэнка: *Пакланенне часціні – верхні, настраёвы ярус шмапавярховага вобраза Пушчы, крыху ніжэй – міфалогія і дэманалогія лесу, дзе, як гэта бывае і ў сучаснай традыцыяналісцкай прозе, няма бачнае мяжы паміж “дзяды казалі” і “сам бачыў, праўду кажу”. І ўсяму даводзіцца даваць веры... У гэтым перапляценні міфалагічнага і анімалістычнага прасочваюцца лёсы людзей, якія не проста звязаны з Пушчай, а ёсць часткаю яе*¹⁵.

Сапраўды, В. Карамазаў міфалагізуе свет-космас пушчы. У рамане лясны чалавек расказвае пра душы нябожчыкаў, якія ўвасабляюцца ў птушак, пра Святы дуб, што спавядае людзей. Міфалагізаваным успрымаецца аповед пра Кулаша, ляснога лекара, які вылечваў безнадзейна хворых жывымі змеямі, таямнічнымі мазямі, зёлкамі, лазняй, размаўляў з вужакамі на іхняй мове... Праз міфалогію Пушчы і яе жывёльны эпас, які складаюць гісторыі пра смерць Алянухі, загнанай старой ваўчыцай, пра лёс самой ваўчынай сям’і, пра свойскіх жывёл, якія таксама падуладныя самой Пушчы, аўтар асэнсоўвае лёсы сваіх герояў і ўсяго беларускага народа.

Разгледжаныя раманы І. Пташнікава і В. Карамазава з’явіліся ў 70-тыя гады: “Мсціжы” – у самым пачатку, “Пушча” – у канцы дзесяцігоддзя. Гэтыя творы ўзаемадапаўняюць асэнсаванне важнай у нацыянальнай літаратуры сацыяльна-філасофскай і маральна-экалагічнай праблемы – суіснаванне і ўзаемаадносіны чалавека з прыродай, з навакольным светам. Творы маюць канцэптואльны адметнасці: раман І. Пташнікава “Мсціжы” з’яўляецца ўзорам “класічнага” адлюстравання праблемы чалавека і прыроды. Аўтар працягвае традыцыі сваіх

¹⁵ В. Карамазаў, *Выбраныя творы*. У 2 т. Прадмова П. Васючэнка, Мінск: Маст. літ. 1997, т. 1, с. 7.

папярэднікаў Якуба Коласа, Кузьмы Чорнага, І. Мележа і выяўляе сябе паслядоўным рэалістам. Прыхільнікам паэтыкі рэалізму застаецца І. Пташнікаў і ў выкарыстанні пейзажных апісанняў як важнейшага сродку мастацкага псіхалагізму, які абумоўлівае маральны свет і тыпалогію героя, а таксама характарызуе эматыўную прастору ўсяго твора. Усё, што адбываецца з Вялічкам, пра што ўспамінае герой, нават што бачыць у снах і аб чым думае, – цалкам рэалістычнае, і выяўляецца аўтарам у рэалістычнай манеры.

Раман “Пушча” В. Карамазава – якасна іншы ў плане паглыблення канцэптуальнасці ідэйнага зместу. У творы па-наватарску ўздымаюцца праблемы прагматычных адносін грамадства да прыроды і лесу. Лес – сакральная каштоўнасць Беларусі, а не толькі крыніца матэрыяльнага дабрабыту, бо дае чалавеку драўніну, ежу, прытулак. Сёння трэба пераасэнсаваць спажывецкія адносіны да лесу, бо яго рэсурс не бясконцы. В. Карамазаў абнаўляе літаратурна-мастацкае мысленне, узмацняе яго філасафізмам. Паэтыцы рамана “Пушча” характэрна сімвалізацыя, неарэалістычная ўніверсалізацыя вобразнай сістэмы, неаміфалагізм. Аўтар прыкметна напаўняе твор маральна-філасофскім пафасам, па-мастацку рэалізуючы такія дамінанты нацыянальнай культурнай парадэгмы, як *лес, зямля, пушча*. У вобразнай сістэме і стылістыцы твора спалучаюцца рысы эстэтыкі рэалізму і мадэрнізму: рэальна-гістарычны змест дапаўняецца міфалагічнымі вобразамі. Міфалагічныя матывы ў рамане паглыбляюць змястоўнасць, узбагачаюць паэтыку гістарызму ў рамане. Так, несумненна, праз архетыпавыя матывы – вобразы дуба, пушчы падкрэсліваецца сувязь герояў твора, сучаснікаў з мінулым. Аўтар такім чынам рэалізуе важную ідэю: менавіта на сваёй роднай зямлі чалавек павінен вучыцца быць Чалавекам з вялікай літары. Праз гістарычную рэтраспектыву адбываюцца лёсы людзей гэтай зямлі, мудрая прастата і маральная чысціня іх узаемаадносінаў. Нягледзячы на тое, што героі жывуць у глыбінцы, яны не перастаюць быць актыўнымі грамадзянамі, патрыётамі, якім неабыхавы лёс роднага краю, народа і краіны.

Заўважана, што ў рамане В. Карамазава “Пушча” больш выразна, чым у рамане “Мсціжы” І. Пташнікава, акрэслена думка: чалавек не столькі гаспадар у свеце прыроды, колькі частка яе разнастайнай бясконцасці, таму людзям неабходна памяняць светапоглядныя адносіны да навакольнага асяроддзя.

Аналітычнае даследаванне вядомых твораў І. Пташнікава “Мсціжы” і В. Карамазава “Пушча” пераконвае, што праблему ўзаемаадносін чалавека і прыроды беларускія мастакі разглядаюць у кантэксте

складаных маральна-філасофскіх праблем сучаснасці. В. Карамазаў, як намі заўважана, зрабіў удалую спробу сцвердзіць ідэю гармоніі чалавека і прыроды ў новую тэхналагічную эпоху. Празаік пераканана даводзіць: сучаснаму чалавеку неабходна захоўваць маральныя, пашанотныя адносіны да сакральнага свету прыроды, думаць аб выдатках спажывецка-тэхнічнага прагматызму.

Кожны з пісьменнікаў ужывае свае нараталагічныя стратэгіі. У рамана І. Пташнікава пейзажныя малюнкi звычайна з'яўляюцца псіхалагічным фонам, дапамагаюць зразумець псіхалагічны стан героя. Пейзажы з'яўляюцца важнымі складнікамі апавядальнай прасторы і ідэйнымі канцэптамі. Лясныя, пушчанскія і вясковыя пейзажы ў рамана "Мсціжы" знаходзяцца на адной лініі з уласна-падзейнай асновай твора. Насычаючы твор пейзажнымі, псіхалагічнымі і бытавымі падрабязнасцямі, пісьменнік падкрэслівае неабходную гарманічнасць узаемаадносін чалавека і прыроды. Лес, пушча – частка душы і філасофіі быцця пташнікаўскага героя, прадстаўніка беларускага вясковага свету.

У В. Карамазава тэма прыроды і адносін чалавека, грамадства да яе набывае якасна іншае, па-наватарску абостранае гучанне. Для яго герояў лес, пушча – несумненна, жывая існасць. Маральна-філасофскі погляд на свет прыроды ў рамана "Пушча" выяўляе абноўлены аксіялагічны падыход, новую эстэтыку асэнсавання сузалежнасці чалавека і прыроды. Гэты гісторыка-філасофскі твор, пераступаючы праз часавыя межы, пабуджае сучаснікаў засяродзіцца на перспектыве грамадства – якая яна? Ці ёсць яна ўвогуле?

Названыя творы беларускіх пісьменнікаў І. Пташнікава і В. Карамазава ў сучаснай сацыякультурнай прасторы выконваюць мастацка-прагнастычную функцыю, пераконваючы: паўнацэннае жыццё чалавека і грамадства немагчыма без маральных адносін да свету прыроды.

Раманы яднае заклапочаная пазіцыя абудвух пісьменнікаў станам навакольнага асяроддзя і ўзроўнем грамадскай маральнасці і культуры. Сродкамі мастацкага слова творцы выяўляюць клопат пра лёс будучых пакаленняў беларусаў, пра перспектывы жыцця народа ва ўмовах урбанізацыі і глабалізацыі.

Значнасць гэтых твораў асабліва актуалізуецца ў наш новы час, калі чалавецтва імкнецца да тэхнічнага прагрэсу, нанатэхналогій. Разгледжаныя творы беларускіх пісьменнікаў-мысляроў садзейнічаюць фарміраванню аксіялагічных уяўленняў сучаснікаў, даводзяць неадменную запатрабаванасць традыцыйных духоўных і маральных каштоўнасцей. Шанаванне зямлі, на якой жывеш, – асноўная з іх.

L I T E R A T U R A

- Andrajuik S. A., Ivan Ptashnikau. *Gistoryja bielaruskaj litaratury XX st.* U 4 t. – Kn. 1: 1966–1985 / NAN Bielarusi, Addzialienne gumanitar. navuk i ma-stactwau, In-t lit. imja J. Kupaly; nawuk. red. U.W. Gnilaniodau, S.S. Liau-szuk. – 2-je wyd. – Minsk: Bielaruskaya nawuka, 2004 [Андраюк, С.А., Иван Пташнікаў, *Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя.* У 4 т. – Кн. 1: 1966–1985 / НАН Беларусі, АДДЗ-не гуманітар. навук і мастацтваў, Ін-т літ. імя Я. Купалы; Навук. рэд. У.В. Гніламедаў, С.С. Лаўшук. – 2-е выд., Мінск: Беларуская навука, 2004].
- Gnilamiodowa O. W., *Sowriemiennaya belorusskaya literatura: obostrenije ekolo-gicheskoy problematiki*, “Vesnik Bresckaga dzjarzaunaga uniwersiteta”, Se-ryja 3. Filalogiya. Piedagogika. Psihalogija, 2012, № 1 [Гніломёдова О.В., *Современная белорусская литература: обострение экологической про-блематики*, “Веснік Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта”, Серыя 3. Фі-лалогія. Педагогіка. Псіхалогія, 2012, № 1].
- Dziubaila P., *Chalawiek i pryroda u suchasnaj prozije*, “Polymia”, 1977, № 1 [Дзю-байла П., *Чалавек і прырода ў сучаснай прозе*, “Польмя”, 1977, № 1].
- Z’ardieckaja A. W., *Ekalagicznyja prabliemy u suchasnaj bielaruskaj prozije*, “Rod-naje slowa”, 2008, № 12 [Жардзецкая А., *Экалагічныя праблемы ў сучас-най беларускай прозе*, “Роднае слова”, 2008, № 12].
- Karamazow W., *Wybranyja twory.* U 2 t. T. 1. *Biez’ancy: Raman, Krajem bielaga szliahu, Dzień’ Barysa i Glieba; apowiesci*, pradm. P. Wasiuczenki, Minsk: Mast. lit., 1997 [Карамазав В., *Выбраныя творы.* У 2 т. Т. 1. *Бежанцы: Раман, Краем беллага Шляху, Дзень Барыса і Глеба: аповесці*, прадм. П. Васючэнкі, Мінск: Маст. літ., 1997].
- Karamazow W., *Dyjalba kabanchika: Wybranaje*, pradm. M. Stral’cowa, Minsk: Mast. lit., 1988 [Карамазав В., *Дзьяльба кабанчыка: Выбранае*, прадм. М. Стральцова, Мінск: Маст. літ., 1988].
- Misychanchuk M. I., Szpakowski I. S., *Bielaruskaya litaratura XX st.*, Minsk: Wy-szeyszaya szkola, 2001 [Мішчанчук М. І., Шпакоўскі І.С., *Беларуская лі-таратура XX ст.*, Мінск: Вышэйшая школа, 2001].
- Ptasznikow I., *Zbor tworau.* U 4 t. T. 3. *Apow’esc’; Raman*, Minsk: Mast. lit., 1992 [Пташнікаў І., *Збор твораў.* У 4 т. Т. 3. *Аповесць; Раман*, Мінск: Маст. літ., 1992].

Р Э З Ю М Э

КАНЦЭПТУАЛЬНАСЦЬ УЗАЕМААДНОСІН ЧАЛАВЕКА І ПРЫРОДЫ
Ў РАМАНАХ ІВАНА ПТАШНІКАВА “МСЦІЖЫ”
І ВІКТАРА КАРАМАЗАВА “ПУШЧА”

У артыкуле аналізуецца і параўноўваецца мастацкае асэнсаванне актуальнай маральна-філасофскай праблемы ўзаемаадносін чалавека з прыродай у творах І. Пташнікава “Мсціжы” і В. Карамазава “Пушча”. Паслядоўна асэнсоўваецца канцэпцыя чалавек і прырода, раскрыццё якой сведчыць аб маральна-філасофскай глыбіні твораў. Супастаўляюцца вобразныя сістэмы твораў, іх героі, нараталагічныя стратэгіі, выяўляюцца тыпалагічныя сыходжанні і жанрава-стылёвая спецыфіка кожнага з мастакоў слова пры ўвасабленні ідэі адказнасці і маральнасці адносін кожнага чалавека і ўсяго грамадства да навакольнага асяроддзя.

Ключавыя словы: тыпалагічныя сыходжанні, нараталагічныя стратэгіі, міфалагічныя вобразы-матывы, характары-тыпы, псіхалагізм, архетыпы.

S T R E S Z C Z E N I E

KONCEPTUALIZACJA RELACJI CZŁOWIEK-PRZYRODA W POWIEŚCIACH
„MSTIZHI” I. PTASZNIKOWA I „PUSHCHA” W. KARAMAZOWA

Autor artykułu analizuje i porównuje problemy moralne i filozoficzne relacji człowiek – natura w utworach „Mstizhi” I. Ptasznikowa i „Pushcha” W. Karamazowa. Pojęcia człowiek i natura wskazują na moralną i filozoficzną zawartość utworów. Porównano występujące w nich obrazy, bohaterów i strategie narracyjne. Opisano także typologiczne podobieństwa i gatunkowo-stylistyczną specyfikę pisarzy, którzy wskazują na odpowiedzialność każdego człowieka i społeczeństwa za otaczające środowisko.

Słowa kluczowe: podobieństwa typologiczne, strategie narracyjne, obrazy-motywy mitologiczne, typy bohaterów, psychologizm, archetypy.

S U M M A R Y

THE CONCEPTUALIZATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN MAN
AND NATURE IN THE NOVELS “MSTIZHI” BY I. PTASHNIKOV
AND “PUSHCHA” BY V. KARAMAZOV

The article analyzes and compares actual moral and philosophical problems of the relationship between man and nature in the works by I. Ptashnikov “Mstizhi” and V. Karamazov “Pushcha”. The concept of man and nature reveals moral

and philosophical content of the literary works. Their images, characters, narrative strategies have been compared. The author of the article describes typological convergence and genre-style specificity of the writers, who put forward the idea of morality and responsibility of every person and society for the environment.

Key words: typological convergence, narrative strategies, mythological images-motives, characters-types, psychologism, archetypes.